folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:83, 2015/3

Bedava Emek: Dijital Ekonomide Kültür Üretimi[1]

Tiziana Terranova

Çevirenler: Ergin Bulut[2] ve Ayhan Ateş[3]

Gerçek sermaye-olmayan, emektir.
Marx, *Grundrisse*

Dijital medya endüstrisinde çalışmak, öne sürüldüğü kadar eğlenceli değil. Çıkardıkları webzine'la aynı adı taşıyan Net Köleleri bu işin arsız sömürücü doğası, cezalandırıcı çalışma ritmleri ve acımasızca güvencesizleştirilmesi karşısında seslerini gittikçe daha da yükseltiyorlar. 7-24 faal olan elektronik sweatshoplardan[4] bahsedip 99 saatlik çalışma haftalarından ve "yeni medya şirketlerinin moronca yönetiminden" yakınıyorlar. 1999'un başında, America Online (AOL) adlı şirketin on beş bin gönüllü çalışanından yedi bini, Çalışma Bakanlığı'ndan AOL'nin kendilerine sohbet moderatörü olarak bedava çalıştıkları yıllardan ücret borcu olup olmadığını araştırmasını talep ederek info-aşk gemisini salladılar[5]. Uzun saatler boyunca çalışıyorlar ve bunu seviyorlardı; artık dijital medya tarafından tüketilmenin sızısını hissetmeye başlamışlardı.

Bu olaylar, dijital emegin yüceltilmesine karsi bir duruşa işaret eder ki bu durum dijital emeğin, modern sweatshoplarla arasındaki sürekliliğe vurgu yaparken bir yandan da bilgi emeğinin koşullarının giderek kötüleşmesine işaret eder. Yine de dijital ekonomide emek sorunu, kapitalist sömürünün bildik mantığının yaratıcı bir gelişimi olarak kolayca

1 Bu makale, "Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy", *Social Text*, 63 (Volume 18, Number 2), Summer 2000. ss. 33-58 yayınlanmıştır. Yazardan ve Pluto Books'dan izin alınarak çevrilmiştir. Pluto Books linki için: www.plutobooks.com

2 Koç Üniversitesi öğretim üyesidir.

3 Dr.

4 Aşırı derecede sömürünün egemen olduğu çalışma yerleri (ç.n).

5 Lisa Margonelli, "Inside AOL's 'Cyber-Sweatshop,'" *Wired,* Ekim 1999, 138.

bir kenara bırakılamaz. Net Köleleri basitçe İnternet'in tipik emek biçimi değildir; ayrıca geç kapitalist toplumlardaki yaygın emek biçimiyle de karmaşık bir ilişki içerisindedir.

Bu makalede, bu ilişkiyi, bedava emeğin temini, başıboş kültürel eknominin bir özelliği ve ileri kapitalist toplumlarda henüz önemi anlaşılmamış bir güç olarak ele alıyorum. Bu makale ayrıca İnternet'e, bedava emeğin oynadığı temel rolün bir örneği olarak yaklaşarak, aynı zamanda İtalyan otonomistlerin toplumsal fabrika dedikleri şeyle dijital ekonomi arasındaki bağların altını çizmeye çalışmaktadır. Toplumsal fabrika, "iş süreçlerinin fabrikadan bütün topluma kaydığı ve böylece tam anlamıyla karmaşık bir düzeneğin işletildiği bir metodu"[6] tarif eder. Net'in bedava emeği, aynı zamanda gönüllüce sağlanan ve maaşsız, hoşlanılan ama sömürülen bir çalışma biçimi olduğu gibi şu tip etkinlikleri de içerir: Web siteleri yapmak, yazılım paketlerini değiştirmek, tartışma listelerini okumak ve bunlara katılmak, ve MUD ve MOO'larda sanal ortamlar yaratmak. İnternet, gerçek dışı boş bir ortam olmadığı gibi kültürel ve teknik emek sayesinde sürekli olarak canlı tutulur. Burada, ağ toplumunun serbest akışına tümüyle içkin sürekli bir değer üretimi söz konusudur.

Öte yandan, eleştirel teorinin yakın tarihi, bu savın desteğini hemen karmaşıklaştırır. Otuz yıllık postmodernizmin yol açtığı yıkımdan sonra emekten, özellikle kültürel ve teknik emekten nasıl bahsetmeli? Donna Haraway'in Postmodern sosyalist feminizm temelli *Cyborg Manifesto*'su, 1980'lerin eleştirel teorisinin Marksist emek analizine duyduğu antipatinin arkasındaki nedenlerin bazılarını açıkladı. Haraway özellikle emeği "Marksistlerin yanılsamanın üstesinden gelmelerini ve dünyayı değiştirmek için gerekli olan bakış açısını bulmalarını sağlayan oldukça ayrıcalıklı bir kategori" olarak gören kuramcıların hümanist eğilimlerini kesin bir şekilde reddetmiştir[7]. Benzer bir şekilde Paul Gilroy, sanatsal ifadeyi "hem komünal özgürleşme hem de bireysel kimlik oluşturmaya yonelik bir araç" olarak önemseyen Marksist emek analizinin yetersizliğinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir[8]. Eğer emek "beyaz adamı yapan insanileştirici etkinlik" ise, o zaman insanileştirici emek gerçekten ağ toplumuna ve posthuman zeka çağına ait değildir.

Ancak, Haraway'in *Manifesto*'da tarif ettiği tahakküm enformatiğinin odağında kesinlikle sibernetik, emek ve sermaye arasındaki ilişki vardır. Haraway'in çalışmasının basımından sonraki onbeş yıl içinde, bu üçlü ilişki daha da belirginleşti. İnternetin yayılımı, ek iş (eve geleneksel ofisten ek iş getirme) gibi pratiklerin yaygınlaşması, serbest çalışma, sürekli yeni vasıf edinme, işgücünün artan esnekliğine yönelik çağdaş eğilimlere maddi ve ideolojik destek verdi[9]. Reklam kampanyaları ve ticari kılavuzlar, İnternet'in sadece 'aracı'nın ortadan kalkmasını sağlayan (bilgisayar mağazalarından, seyahat acentaları ve kitapçılara kadar "aracının ölümü"nün nesnelleşmesi) bir mecra değil aynı zamanda bu yolla esnek, kolektif zekanın varolduğu bir araçlar bütünü olduğunu iddia ediyorlar.

6 Bkz Paolo Virno ve Michael Hardt, *Radical Thought in Italy: A Potential Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996); ve Toni Negri, *The Politics of Subversion: A Manifesto for the Twenty-first Century* (Cambridge: Polity, 1989) ve *Marx beyond Marx: Lessons on the "Grundrisse"* (New York: Autonomedia, 1991). Alıntı, Negri'nin (1989:92) *Politics of Subversion* adlı eserinden.

7 Donna Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (London: Routledge, 1991), 159.

8 Paul Gilroy, *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* (London and New York: Verso, 1993), 40.

9 Manuel Castells, *The Rise of the Network Society* (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1996), 395.

Bu makale İnternet'in etkileri konusunda bir yargı sunmaktansa, İnternet'in otonomist toplumsal fabrikaya bağlantı biçimlerinin bir haritasını çıkarmayı amacliyor. Ben daha çok "outernet"'in – İnternet'in icinden geçen ve onu aşan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ağı- toplumsal fabrika'nin çevresini sarmasıyla ve onu emek, kültür ve gücün geniş akımlarına bağlamasıyla ilgileniyorum. Siberuzamın gerçeklikten kaçışla ilgili olduğu fikrinden kurtulmak, İnternet'in bir bütün olarak geç postendustriyel toplumların gelişmesiyle nasıl da derinden bağlantılı olduğunu anlamak açısından temel bir öneme sahiptir.

Kültürel ve teknik emek, İnternet odaklı olmakla beraber aynı zamanda gelişmiş kapitalist toplumlarda da oldukca yaygın bir etkinliktir. Ben bu çeşit emeğin salt bilgi emekçilerine özgü olmadığını, postendustriyel ekonominin yaygın bir özelliği olduğunu savunuyorum. Bu tip bir üretimin yaygınlığı, emek ve kültür, üretim ve tüketim arasındaki sabit ayrımın meşruiyetini sorgular. Bu aynı zamanda Gilroy'un "uşaklık, sefalet ve eziyet" olarak emek ile komünel özgürlük ve kimlik oluşturma aracı olarak sanatsal ifade ayrımını da geçersiz kılar. Ama, emek ve kültürel ifade, üretim ve tüketim arasındaki gittikçe bulanıklaşan alan yine de Marksizmin tanımladığı yabancılaşmış işçinin yeniden düzenlenmesine işaret etmez. İnternet, otomatik olarak her kullanıcıyı aktif bir üretici ve her emekçiyi yaratıcı bir özne haline getirmez. Üretim ve tüketimin bedava emek kategorisi içinde yeniden düzenlenme süreci, tamamen yeni olmasa da farklı bir değer mantığının oluştuğuna işaret eder ki bunun nasıl işlediği dikkatli bir analizi gerektirir[10].

Dijital Ekonomi

Dijital ekonomi terimi, yukarıda bahsettiğimiz süreçlerin bazılarını özetleme yöntemi olarak son zamanlarda ortaya çıktı. Bir kavram olarak, bir yandan postmodern kültürel ekonomiyle (medya, universite ve sanat), öte yandan da bilgi endüstrisiyle (bilgi ve iletisim kompleksi) kesişen bir oluşumu tanımladığı görünüyor. Böylesine iki farkli üretim alanının kesişimi, emek sorununa teorik ve pratik yaklaşımı güçleştiriyor ki bu sorun ekonomi politik alanındaki mülkiyet sorunları ve kültürel çalışmalar alanında tüketim sorunuyla karşılaştırıldığında oldukça marjinal kalıyor.

Richard Barbrook'un tanımlamasında, dijital ekonomi yeni teknolojilerin (bilgisayar teknolojileri) ve yeni türde emekçilerin (dijital zanaatkârlar) ortaya çıkmasıyla karakterize edilir[11]. Barbrook'a gore, dijital ekonomi karma bir ekonomidir: kamusal bir unsuru (devletin Arpanet'i üreten özgün araştırmalara ayırdığı bütçe, İnternet kültürüne biçim vermede önemli bir rolü olan akademik çalışmalara verdiği finansal destek); (sonradan gelerek metalaştırma yoluyla dijital ekonomiyi temellük etmeye çalışan) pazar odaklı bir unsuru; ve kendisini gelecekte nihai yenilgiye uğratacak "anarko-komunizme" hazır-

10 Bu gelişmeleri tartışırken İnternet sitelerine dair tartışmalara da bakacağım. Örneğin *nettime*, *telepolis, rhizome ve c-theory* gibi çevrimiçi sitelerdeki tartışmalar da yalnızca sermaye tarafından kısmen yeniden emilebilecek miktarda bir hiper-üretim sayılabilecek dijital ekonominin ürettiği artı değerin ortaya çıkmış hallerinden birisi.

11 Bkz. Richard Barbrook, "The Digital Economy," (*Nettime* sitesinde çıktığı tarih 17 Haziran 1997. Ayrıca www.nettime.org sitesinde de yayınlandı. "The High-Tech Gift Economy," *Readme! Filtered by Nettime: ASCII Culture and the Revenge of Knowledge* içinde, Der. Josephine Bosma v.d. (Brooklyn, N.Y.: Autonomedia, 1999), 132–38. Ayrıca bkz. Anonymous, "The Digital Artisan Manifesto" (*nettime* sitesinde yayınlandığı tarih 15 Mayıs 1997).

layan en gelişmiş kapitalist üretimin gerçek ifadesi olan armağan ekonomisi unsurunu içerir:

> Gelişmiş dünyada, çoğu siyasetçi ve işdünyası önderi kapitalizmin geleceğinin bilginin metalaşmasında yattığına inanıyor... Yine de gelişmekte olan bilgi toplumunun en gelişmis yerlerinde, para-mal ilişkileri gerçekten varolan anarko-komunizm biçimlerince yaratılan ilişkilere göre ikincil bir rol oynamakta. Çoğu kullanıcısı için İnternet çalışmak, eğlenmek, sevilmek, öğrenmek ve diğer insanlarla tartışmak için herhangi bir yer. Onlar, fiziksel mesafeyle kısıtlanmadan, para ve politikanın doğrudan aracılığı olmadan birbirleriyle işbirliği yapıyorlar. Telif hakkı konusunda kaygılanmadan, ödeme düşüncesi olmadan birbirlerine bilgi alıp verebiliyorlar. Toplumsal bağlara aracılık edecek devlet ve pazar gibi unsurların yokluğunda, ağ toplulukları zaman ve fikir armağanlarıyla yaratılan karşılıklı sorumluluklar yoluyla oluşturuluyor[12].

Marksist-Hegelci açıdan, Barbrook, yüksek-teknoloji temelli armağan ekonomisini kapitalizmi içeriden yenecek bir süreç olarak görüyor. Barbrook'a göre yüksek teknoloji temelli armağan ekonomisi, hem Yeni Sol'un kendin-yap kültürünün sadeliğini hem de serbest pazar ideologlarının neoliberalizmini aşan öncü bir andır: "para-mal ve armağan ilişkileri sadece birbirleriyle çatışma içinde değildirler, aynı zamanda simbiyoz halinde birarada yaşarlar"[13]. Armağan ekonomisinin katılımcıları, serbest değiş-tokuşa dayalı paylaşım ekonomisini oluşturmak için devlet bütçesini ve pazar kaynaklarını kullanmaktan çekinmezler. Öte yandan, paylaşımcılık ve ekonomi nihai olarak uzlaştırılamaz ve pazar ekonomisinin her zaman hediye ekonomisinin ortak alanlarını yeniden özelleştirme tehdidi mevcuttur. Metalaşma, yani mülkiyet rejiminin yeniden empoze edilmesi, Barbrook'a gore kapitalizmin Net'in anarko-komunizmini kendi katmanlarına dahil etmeye yönelik ana stratejisidir.

Ben, Barbrook'un yüksek teknolojiye dayalı armağan ekonomisinin kapitalizmden bağımsızlığına gereğinden fazla vurgu yaptığını düşünüyorum. İnternet'i karakterize eden değiş tokuş süreçleri, ekonominin gelişmiş kesimlerinde komünizmin yeniden ortaya çıkması olmadığı gibi komünizmin yenilgiye uğramış göründüğü zaman ortaya çıkan bastırılmış "öteki" de değildir. Hatırlamak gerekiyor ki dijital ekonominin bir parçası olarak armağan ekonomisinin kendisi, geç kapitalizm içerisinde emek gücünün yeniden üretiminde önemli bir etkendir. "Bedava emeğin" sağlanması, daha sonra göreceğimiz gibi, dijital ekonomilerde değer yaratımında temel bir andır. İleride daha da belirginleşeceği gibi, bedava emeği dijital ekonominin önemli bir bileşeni yapan şartlar, yaratıcı emeğe dair tarihsel kökleri bulunan kültürel ve duyuşsal arzular (çoğunlukla Gilroy'un "bireysel kimlik oluşturma ve komünel özgürlüğe" yaptığı vurguyla ilişkilendirilen) ile günümüz kapitalizminin temel katma-değer kaynağı olarak bilgiye olan vurgusu arasındaki zorlu ve deneysel uzlaşmaya dayalıdır.

America Online'ın gönüllüleri, NetKöleleri, ve amatör web tasarımcıları sermaye istediği için calışmıyorlar; onlar, sırf toplumsal yolla biçim verildiği için herşeye karşın

12 Barbrook, "The High-Tech Gift Economy," 135.
13 A.g.e. 137

gerçek olan kültürel ve duyuşsal üretim arzusu adına hareket ediyorlar. Dijital ekonomiyi destekleyen kültürel, teknik ve yaratıcı emek, erken endüstriyel ve Fordist üretim yöntemlerinin ötesinde, sermayenin gelişimi sayesinde mümkün olmuştur ve dolayısıyla özellikle post-Fordizm'in bir kaç on yıldır aktif olduğu alanlarda yoğundur. Aşırı gelişmiş ülkelerde, fabrikanın sonu eski çalışan sınıfın geçerliliğini kaybetmesini beraberinde getirmiş, ama anlamlı malların aktif tüketicisi olarak konumlandırılan emekçi nesillerini de üretmiştir. Bedava emek, kültürün bu bilgili tüketiminin, utanmazca somürülmekle beraber keyifle benimsenen üretim etkinliklerine çevrildiği andır.

Yönetim teorisi de gittikçe artan bir şekilde, rekabet edebilirlik hedefine ulaşma ve inovasyonu canlandırma sürecinin vazgeçilmez bir parçası olan şu tanımlanamayan özellikle, yani bilgi emeği sorusuyla ilgileniyor. Örnegin, Don Tapscott, yönetim literatürünün klasik örneklerinden biri olan *Dijital Ekonomi* adlı çalışmasında, dijital ekonomiyi "insan zekâsının iletişim ağlarıyla bağlanmasına bağlı yeni ekonomi" olarak tarif ediyor.[14] İnsan zekâsı, organizasyonun ekonomik sağlığı için elzem olan katma değeri sağlıyor. Öte yandan, insan zekâsının geleneksel emek biçimleriyle aynı yöntemlerle yönetilememe gibi bir sorunu da var. Bilgi emekçileri üretmek için açık organizasyon yapılarına ihtiyaç duyuyorlar, çünkü bilgi üretimi Barbrook'un "armağan ekonomisi" olarak tarif ettiği işbirliğine dayanmaktadır.

> Denetim ve yönetim kavramı ekip tabanlı yapılara dönüşmektedir. Bilgi emekçilerini yönetmekle sorumlu herkes bilir ki onların geleneksel anlamda "yönetimi" mümkün değildir. Çoğunlukla, yönetim tarafından seviyesine ulaşılamayan hatta hiç anlaşılamayan ihtisaslaşmış bilgi ve becerileri vardır. Yönetimin yeni mücadelesi, ilk olarak organizasyonu onlara pazarlayarak bu varlıkları kendisine çekmek ve sonra elinde tutmak, ve ikinci olarak da bu emekçilerin bilgilerini *etkili bir şekilde kullanabilecekleri ve geliştirebilecekleri yaratıcı ve açık iletişim ortamını* sağlamaktır[15].

Bu nedenle, Tapscott için dijital ekonomi endüstriyel toplumların sınıf çatışması gibi çelişkilerini mucizevi bir şekilde çözer: endüstriyel ekonomide "emekçi doyuma dinlence yoluyla ulaşırken …. başkalarının sahip oldugu ve kontrol etiği üretim araçlarından yabancılaşmaktaydı," dijital ekonomide ise emekçi doyuma calışma yoluyla ulaşır ve beyninde kendi yabancılaşmamış üretim aracını bulur[16]. Bu türden üretim araçları, emekçinin, akışı çoğunlukla şirket içinde tutulan değiş tokuş kültürüne katılımını özendirerek geliştirilmelidir, ama aynı zamanda bir "dışarıyı", hızla hareket eden bilgi dünyasıyla bir teması da genel olarak içermelidir. Fuar, sergi ve konferans - genel değiş tokuşu destekleyen geleneksel yöntemler - şirketin içindeki ve dışındaki ağ teknolojileriyle tamamlanırlar. Her ne kadar bu bilgi akışlarının trafiği gözlemlenmeliyse de (ki intranetin kullanımına dair ticari kaygılar da buradan kaynaklanır) İnternet etkin bir biçimde "insan zekâsının" üretim kapasitesinin yenilendiği kanal olarak işlev görür.

14 Don Tapscott, *The Digital Economy* (New York: McGraw-Hill, 1996), xiii.
15 A.g.e 35. Vurgu benim.
16 A.g.e 48.

Bu makale, yönetim literatürünün totalize edici yutturmacasının ötesine bakmakla beraber Barbrook'un çalışmalarındaki bazı kavramsal sınırların ötesine de odaklanmaktadır. Makale, dijital ekonomi tartışmalarında bu alanı muhalif bir hareket olarak görenlerle onu yeni değer üretimi mekanizmalarına dair işlevsel bir gelişme şeklinde gören açıklamaların nasıl olup da bir arada var olduğunu açıklamaya çabalıyor. Yönetici guru'nun dilediği Marksist yabancılaşmanın sonu ile solcu söylem tarafından müjdelenen armağan ekonomisi aynı şey midir?

Bu kördüğümü çözmeye, dijital ekonomi etiketini ileri emek biçimleriyle olan ayrıcalıklı bağlarından koparark, yani bir bakıma öncü olduğu iddialarından arındırarak başlayabiliriz. Bu makale dijital ekonomiyi, geniş toplumsal ve kültürel bilgi kaynaklarının içeriden "ele geçirildiği" özel bir mekanizma olarak tanımlar. Dijital ekonomi, bedava kültürel/duyuşsal emek ve değere ilişkin önemli bir deney alanıdır. Özel üretim biçimleriyle (web tasarımı, multimedya üretimi, dijital hizmetler, ve benzerleri) bağlantısı vardır ama aynı zamanda emek olduğunu düşünmediğimiz aktivitelerle de ilişkilidir: sohbet, gerçek yaşam öyküleri, mail listeleri, amatör duyuru yayınları, ve benzerleri. Bu kültürel ve teknik emek biçimleri kapitalizm tarafından doğrudan, sebep sonuç yoluyla üretilmezler; şöyle ki basitçe sermayenin ekonomik ihtiyaçlarına bir yanıt olsun diye geliştirilmemişlerdir. Öte yandan, bunlar kültürel endüstrilerinin genişlemesine bağlı olarak geliştirilmektedirler ve bilgi/kültür/duyu üzerinden parasal değer yaratımı için sürdürülen ekonomik deney sürecinin parçalarıdır.

Bu süreç, otantik kültürel anlarla ilgili halkçı sol kesimin tanımlamalarından farklıdır. Dolayısıyla, sermayenin kötü çocuklarının yeraltındaki altkültürleri/ bastırılmış kültürleri işgal etmesi ve onların üretimlerinin meyvalarını (tarzlar, diller, müzik) medya yemek zincirine "dahil etmesi" olarak görülmemelidir. Bu süreç genel olarak özel bir kültürel formasyonun ya da en azından onun "otantik" döneminin sonu olarak değerlendirilir. Egemen kültüre dahil edildikten sonra yerel kültürler toplanır ve küresel olarak dağıtımı yapılır ve böylece kültürel emperyalizme ya da kimi dinlediğinize bağlı olarak kültürel melezlenmeye katkıda bulunurlar.

Sermayenin kollektif tahayyülün otantik meyvalarını dışarıdan "temellük etmesi"nden ziyade, kültürel akımların, herzaman halihazırda kapitalizm olan bir alandan doğduğunu düşünmek daha makul görünüyor. Temellük etme süreci, sermayenin otantik kültüre doğrudan çöreklenmesinden ziyade kollektif emeği (kültürel emek olarak bile) parasal akışlara ve kapitalist iş pratiklerinin yapılandırılmasına kanalize etmek gibi daha içkin bir süreçtir.

Altkültür hareketleri çok uluslu kapitalizmin cebini onyıllardır doldurmakta. Kendilerinden önce gelen kültürel akımların tüketimiyle beslenen altkültürler kıyafet, CD, video oyunu, film ve televizyondaki reklam spotlarını satan görünüm, tarz ve sesleri sağladılar. Bu süreç çoğunlukla altkültür üyelerinin kültürel malların (bağımsız müzik markaları, küçük moda tasarım atölyeleri gibi) üretimine aktif katılımıyla gerçekleşti[17]. Bu katılım, her ne kadar ihanet/satış itirazlarıyla karşılaşsa da, adından da anlaşılabilece-

17 Bağımsız müzik endüstrisine ve endüstrinin ticari kültürle ilişkisine dair bir çalışma için bkz. David Hesmondalgh, "Indie: The Aesthetics and Institutional Politics of a Popular Music Genre," *Cultural Studies* 13 (Ocak 1999): 34–61. Angela McRobbie de benzer bir olguyu moda ve tasarım endüstrisi temelinde incelemiştir. Bkz. *British Fashion Design: Rag Trade or Image Industry?* (Londra: Routledge, 1998).

ği gibi gönüllü bir olgudur. Kollektif kültürel emeğin ürünlerinin alelade temellük edilmesinden ziyade gönüllü olarak kanalize edilmesi ve kapitalist iş pratiklerinin içerisinde tartışmalı bir biçimde yapılandırılmasından bahsedebiliriz. Bu hareketlerdeki kültür, kültürel endüstri ve emek arasındaki ilişki, temellük etme kavramının öne sürdüğünden daha karmaşıktır. Bu anlamda, dijital ekonomi yeni bir olgu değildir, basitçe bu uzun deney tarihinin yeni bir safhasıdır.

Bilgi Sınıfı ve Gayrimaddi Emek

İnternet'in demokratik potansiyeli üzerine yapılan sayısız ikiyüzlü destek açıklamalarına karşın, İnternet'le kapitalizm arasında, kaygılı politik akılları rahatsız edecek derecede sıkı bir ilişki var. Bilgisayar ağlarının bilgi sermayesinin maddi ve ideolojik kalbi olduğuna işaret ederek teknolojik ütopyacılığa karşı çıkmak oldukca cazip. Televizyon reklamlarında ve basılı medyada sunulan İnternet, sadece sermayenin bitmek tükenmez yeni pazar arayışının en son vücut bulmuş hali değildir; aynı zamanda proleterleşmiş bilgi emekçi kitlelelerini inovasyon ekonomisiyle sürekli kaynaştıran tam bir konsensüs yaratma makinasıdır.[18] Ne de olsa, şöyle bir abartılı söylem var: eğer bir an önce sıraya girmezsek yakında kullanışsız, gereksiz ve gözden çıkarılabilir olacağız. Eğer sıraya girersek, bize sermayenin "giderek çoğalan inovasyon dalgaları"nın ritmini hızlandırmakla yükümlü, birbiriyle bağlantılı akıllı öznelerin oluşturduğu gayri maddi ekonomi içerisindeki "arı kovanı aklı"nın bir parçası olacağımız sözü verildi.[19] Multimedya sanatçıları, yazarlar, gazeteciler, yazılım programcıları, grafik tasarımcılar ve aktivistler, küçük ve büyük şirketlerle beraber bu projenin odağında yer alıyorlar. Bazıları için onlar kültürel seçkinler, başkaları içinse proleterleşmiş emeğin yeni bir biçimi.[20] Buna uygun olarak, dijital emekçiler sermaye projesini destekleyen ya da ona direnen kişiler olarak ve genellikle de ağ ekonomisinin yatay ama hiyerarşik bilgi emeği dünyasındaki konumlarıyla doğrudan ilişkili olarak tanımlanıyor.

İnternet'in politik potansiyeli üzerine yapılan her yargı bu yüzden sadece o çok övünülen bilgiye bağımsız yönetim yoluyla ulaşıma imkan verme kapasitesine bağlı değil, aynı zamanda İnterneti kimin ve nasıl kullandığı sorusuyla da ilgili. Eğer Net'in bağımsızlaştırılmış yönetim yapısının bir önemi varsa, bu görüşe göre onun bileşen nüfusunu bilmemiz gerekir (bu nedenle İnternet kullanıcılarının kullanım, gelir, ırk ve cinsiyetleri

18 Bosma ve başkalarının hazırladığı *Readme!* adlı çalışmada yüksek-teknoloji endüstilerinde çalışmanın zorluklarına dair kısma bakınız.

19 Martin Kenney, "Value-Creation in the Late Twentieth Century: The Rise of the Knowledge Worker," *Cutting Edge: Technology, Information Capitalism and Social Revolution* içinde, Der. Jim Davis, Thomas Hirsch, ve Michael Stack (Londra: Verso, 1997), 93. Ayrıca aynı antolojideki şu esere de bakılabilir: Tessa Morris-Suzuki, "Capitalism in the Computer Age," 57–71.

20 Bkz. Darko Suvin, "On Gibson and Cyberpunk SF," *Storming the Reality Studio* içinde, ed. Larry McCaffery (London: Durham University Press, 1991), 349–65; Stanley Aronowitz ve William DiFazio, *The Jobless Future: Sci-Tech and the Dogma of Work* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994). Andrew Clement'e göre, bilişim teknolojileri Taylorist bilimsel yönetim tekniklerinin orta-düzey çalışanların hayatına sokulmasının bir uzantısı olarak gündeme geldi. Bu tarz teknolojiler entelektüel emeğin daha etkin yollardan idare etme çabalarının bir parçasına cevap veriyordu. Ancak Clement, bu bilimsel yönetimi işyerine bağlıyor. Ancak bir yandam da kişisel bilgisayarların, yönetimin hiç de sevmediği bir özerklik unsurunu ortaya koyduğunu kabul eder. Bkz Andrew Clement, "Office Automation and the Technical Control of Information Workers," *The Political Economy of Information* içinde, Der. Vincent Mosco ve Janet Wasko (Madison: University of Wisconsin Press), 1988.

hakkındaki istatistikler dünyanın en çok soruşturulan, irdelenen araştırma malzemesidir). Eğer İnternet kullanıcılarının nüfusu çoğunlukla "bilgi emekçileri"nden oluşuyorsa, bunların elitist kültürel ve ekonomik güç sahipleri mi yoksa otomatik olarak elit statü sağlamayan yeni emek biçimlerinin avant-gard'i mi olduklari önemlidir.

Makalede savunduğum gibi bu, yanıltıcı olmasına rağmen gerekli bir sorudur. Gereklidir çünkü hakkında bir yargıda bulunmadan önce dijital ekonomiye kimin katıldığını sormalıyız. Yanıltıcı çünkü bu soru, bilmemiz gereken tek şeyin bilgi emekçilerini nasıl bir "sınıf" içerisine yerleştirmek olduğunu ve bunu bilmenin bize Net'in bütünsel politik potansiyeli üzerine bir yanıt sağladığını ima eder. Eğer bilgi emekçilerinin emeğin avant-gardı olduğunu kanıtlayabilirsek, Net bir direniş alanı olur;[21] eğer bilgi emekçilerinin bilgi toplumlarında güç sahibi olduğunu kanıtlarsak Net o zaman orta sınıfların genişletilmiş güvenlikli sitesidir.[22] Bilgi emekçilerinin hiyerarşi ve statü bakımından parçalı olduğunu kabul etsek bile, bu bize çok fazla yardımcı olmaz; bu bizi yine Net'in bilgi sınıfının farklı bileşenleri arasındaki bir mücadele alanı olduğu basit bir sınıflandırma sistemine çıkarır.

Sorun "bilgi"nin nicelleştirilmeye karşı inatçı direnciyle daha da karmaşıklaşır: bilgi yalnızca spesifik toplumsal katmanlara bağlanamaz. Her ne kadar fabrikadan ofis emeğine, üretimden hizmete geçiş geniş bir şekilde kabul görmüşse de, neden bazı insanların bunu hak ettiği neden bazılarının etmediği hala belirgin değil[23]. "Bilgi emekçisi" çok tartışılan bir toplumsal kategori.

Öte yandan, daha ilginç bir yaklaşım bilgi sınıfını nicel parametrelerde aramaktansa "emeğe" yoğunlaşarak mümkün olabilir. Her ne kadar, sınıf kavramı katı tarihsel özneler deneyimini anlamak için vazgeçilmez olan maddi bir değeri barındırsa da, kendi sınırları da vardır: örneğin, özneyi "dondurur", tıpkı belirli bir element olarak doğan (emekçi sınıf-metal) ama eğer uygun simya işlemlerine tabi tutulursa (eğitim ve gelir) başka bir sey olabilen (orta sınıf-silikon) periyodik tablodaki bir madde gibi. Böyle bir sınıf anlayışı aynı zamanda emek gücünü bütünsel olarak harekete geçiren para ve kültür akışını da dondurur. İnternet kullanımı açısından, yukarıda açıkladığım genel onaylamalara ve lanetlemelere neden olur ve İnternet kullancılarının ortak özelliklerine rağmen sahip oldukları heterojenliği açıklamaz ya da anlamını çıkaramaz. Bu yüzden ben İtalyan otonomistlerin özellikle de Maurizio Lazzarato'nun gayri maddi emek olarak tanımladığı kavram üzerinden düşünmeyi daha faydalı buluyorum. Lazzarato için gayri maddi emek kavramı, emeğin iki farklı niteliğine işaret ediyor:

> Bir yandan, metanın "enformasyonel içeriği"ne ilişkin olarak, doğrudan işçilerin emek sürecindeki değişimlere atıf yapıyor … bu emek sürecinde emeğin doğrudan kullandığı vasıflar artan bir şekilde sibernetik ve bilgisayar kontrolünü (ve yatay ve dikey iletişim) gerektiriyor. Öte yandan, malın "kültürel içeriği"ni üreten etkinliklere ilişkin olarak, gayri maddi emek normalde "çalışma" olarak görülmeyen bir dizi etkinliği içeriyor- bir başka deyişle, kültürel ve

21 Barbrook, "The High-Tech Gift Economy."
22 Bkz. Kevin Robins, "Cyberspace or the World We Live In," *Fractal Media: New Media in Social Context* içinde, ed. Jon Dovey (London: Lawrence and Wishart, 1996).
23 Bkz. Frank Webster, *Theories of the Information Society* (Londra and New York: Routledge, 1995).

> sanatsal standartları, modayı, zevki, tüketici normlarını ve daha da stratejik olarak kamuoyunu tanımlama ve sabitlemeyi içeren etkinlik biçimleri.[24]

Gayri maddi emek, bilgi emekcisinin tersine özel bir sınıf oluşumuyla kısıtlanmamıştır. Lazzarato, bu emek biçiminin ileri becerili çalışanlarla sınırılı olmadığını, endüstrileşme sonrası toplumlarda üretken her öznenin bir etkinlik biçimi olduğunda ısrar eder. Yüksek becerili emekçide bu kapasite zaten mevcuttur. Öte yandan, genç emekçide, "güvencesiz emekçi"de ve işsiz gençlikte bu kapasiteler mevcuttur ama henüz belirlenmemiştir. Bu demektir ki maddi olmayan emek bir bütün olarak endüstriyelleşme sonrası üretken özneye ait gerçekleşmemiş bir kapasitedir. Örneğin, 1990'ların yönetimlerinin eğitime ilişkin takıntılı vurguları bu henuz gerceklesmemis kapasitenin yok olması ya da varolan güç yapılarınca kabul edilmeyecek alanlara kanalize edilmesini durdurmaya yönelik bir girişim olarak okunabilir. İleri sermayenin ve onun yapısal işsizlikle olan ilişkisinin çelişkilerine rağmen postmodern yönetimler istihdam edilemez olanları sevmezler. Çalışmanın potansiyelliği yaşatılmalıdır, işsiz sürekli olarak eğitimden geçmelidir ki hem gözlemlenebilsin hem de bir çeşit endüstrileşme sonrası rezerv işgücü olarak hayatta tutulabilsin. Ne de işsizlerin enerjilerini deneysel, göçebe ve 1990'ların ortasında İngiltere'de Suçlu Adalet Yasası'yla vahşice saldırılan üretim karşıtı yaşam biçimlerine kanalize olmalarına izin verilebilir.[25]

Öte yandan, post-Fordist perspektife sahip yazarlara karşın ve otonomist kökenleriyle uyumlu bir biçimde Lazzarato, maddi olmayan emeği kapitalizmin yeni bir tarihsel aşamasına bütünüyle işlevsel olarak tasavvur etmez:

> Bu kapasitenin gerçekleşmemişliği, ne boştur ne de ahistoriktir; daha ziyade burada bir açılım ve potansiyellik vardır ve tarihsel kokenlerine bakıldığğnda Fordist işçinin "çalışmaya karşı mücadelesi"nin yanında bir de son zamanlarda sosyalleşme süreçleri, eğitimsel formasyon, ve kültürel öz-değerleme görülmektedir.[26]

Gayri maddi emeğin dağılımı (bir gerçekleçmemiş kapasite ve gerçeklik olarak) sözcüğün "endüstriyel" anlamıyla bir sınıf olarak "bilgi emekçisi" fikrini sorunsallaştırır. Emek gücünün kollektif ozelliği olarak gayri maddi emeğin, toplumsal yapıya farklı yoğunluk dereceleriyle yayıldığı düşünülebilir. Bu yoğunluk kendi kar mantığına göre değeri dağıtan kapitalist formasyonun bir özelliğini "kanalize etme" süreciyle üretilir.[27]

24 Maurizio Lazzarato, "Immaterial Labor," *Marxism beyond Marxism* içinde, Der. Saree Makdisi, Cesare Casarino, ve Rebecca E. Karl for the Polygraph Collective (Londra: Routledge, 1996), 133.

25 Söz konusu yasa geçtiği dönemde, insanların kendilerinden geçmesini engelleyecek bir adım olarak takdir görmüştü ve yasaya karşı düzenlenen girişimlerin çoğu da "parti yapma hakkı" fikri etrafında örgütlenmişti. Ancak yasanın en yıkıcı etkileri, göçebe kampların bu süreç içerisinde tamamen ortadan kaldırılması ya da İrlanda'ya göçe zorlanması şeklinde oldu. Bkz. Andrea Natella ve Serena Tinari, Der., *Rave Off* (Roma: Castelvecchi, 1996).

26 Lazzarato, "Immaterial Labor," 136.

27 İki ciltten oluşan *Kapitalizm ve Şizofreni* adlı eserlerinde Gilles Deleuze ve Félix Guattari, sermayenin bedenleri ve kültürleri tekrar ve tekrar yerinden ettiği süreci bir "şifre çözme" süreci olarak tanımlar. Şifre çözme sürecinde eski kültürel limitler yerinden edilir ve modernleşme ile beraber eski yerel kültürlerle beraber ortadan kaldırılır. Şifre çözüm sürecinin getirdiği sermaye ve kültür akışları ise daha sonra soyut bir süreçle birlikte para ve kâra çevrilir. Küresel kapitalizmin şifre çözüm güçleri işte böyle gayrı maddi emeğin olasılıklarını ortaya çıkarır. Bkz. Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (Londra: Athlone, 1984); ve *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Londra: Athlone, 1988).

Eğer bilgi özünde kollektifse, bu postmodern kültürel ekonomi bağlamında daha da geçerlidir: müzik, moda, ve bilgi kollektif olarak üretilirler ama seçici bir biçimde tazmin edilirler. Müzik ve moda bağlamında sadece bazı şirketler ticari dağıtım kanalları tarafından seçilir, sadece birkaç siteye risk sermayesi tarafından yatırım yapılır. Öte yandan, kara kurulu sirketler tarafından orantısız bir biçimde el konsa da, bu ürünleri mümkün yapan şey kollektif kültürel emeğin bir formudur.

Bu açıdan bakıldığında, İnternetin "ortak zekâyı"[28] maddileştirdiğine dair çok bilinen anlayış tamamıyla yanlış değildir. İnternet, gayri maddi emek ağlarının varlığını belirginleştirir, ve bunların kollektif bir varlığa katılımını hızlandırır. Gayri maddi emeğin İnternet'teki üretken kapasitesi yazma/okuma/yönetme işlerini ve sohbet hatları/ web siteleri/ mailing listelerine katılımı kapsar. Bu etkinlikler, Marx'ın ürünün yararlı özelliklerinden bağımsız olarak üretim değeri için sağlanan zaman olarak tarif ettiği "soyut emek" kavramının dışında kalır[29]. Gayri maddi emek biçimleri, kültür kuramcılarının coğunlukla tüketime ilişkin olarak teorize ettikleri cinsten bir arzunun üretime yönelik yatırımıyla ilgilidir.

Üretken etkinliklerin bu patlaması çeşitli yorumcular için İnternet nüfusunun azınlıkçı, cinsiyetleştirilmiş, ve ırklaştırılmış özelliği üzerinden önemini yitirmektedir. Öte yandan gayri maddi emeğin varlığını bir bütün olarak postendüstriyel emeğin dağınık, kollektif ozelliği olarak kabul etmek, bu tür etkinliklerin doğasını önyapılandıran (ama belirlemeyen) bilgi hiyerarşilerini (teknik ve kültürel) reddetmez. Bu hiyerarşiler, bu türden gerçekleşmemiş kapasitelerin gerçekliğe dönüşmesinin derecesine biçim verirler. Şöyle ki, bunlar kültürel, duyuşsal ve teknik üretim anlarını oluşturan süreçsellik olarak potansiyel oluştan gerçekleştirilmiş oluşa geçerler. Ne sermaye ne de yaşayan emek gayri maddi emeğin olasılıklarından kalıcı olarak hariç tutulan bir emek gücünü isterler. Ama, bu ikisinin arzularının uzlaşmasının sona erdiği yerdir. Sermaye bu gerçekleşmemiş potansiyelliğin açılımı ve değerleme süreçlerinin üzerindeki kontrolu elinde tutmak ister. Öyleyse, Net üzerindeki kültürel/teknik/duyuşsal üretimin görece bolluğu serbestçe yüzen bir postendüstriyel ütopya olarak varolmaz, daha ziyade özellikle küresel risk sermayesi olarak kendisini ifşa eden geç kapitalizmle olan karşılıklı etkileşimiyle birbirini bütünüyle oluşturur.

Ortak Zekâlar[30]

Ağ içerisindeki gayrı maddi emeğin kolektif doğası, siberlibertaryanların ütopyacı ifadelerinde basitleştirilmiştir. Örneğin Kevin Kelly'nin *Out of Control*'daki popüler tezine göre İnternet kolektif bir "arı kovanı zihni" şeklinde işliyor. Kelly, İnternetin teknik, doğal ve toplumsal sistemler aracılığıyla yaygınlaşan bir öz-örgütlenme ilkesinin başka bir veçhesi olduğunu savunuyor. Ona göre İnternet, birbirine bağlı insan zihinlerinin sonsuza kadar üretken olabilen, öz örgütlenme yeteneğine sahip faaliyetlerinin

28 Terranove burada "*collective intelligence*" ifadesini kullanıyor. İnternetin, ürettiği gayrı maddi emeği ortaklaştırması açısından bunu "ortak zekâ" olarak çevirdik (ç.n.)
29 Bkz. Franco Berardi (Bifo), *La nefasta utopia di potere operaio* (Roma: Castelvecchi/DeriveApprodi, 1998), 43.
30 Metindeki orijinal ifade "*collective minds*" (ç.n.)

varlığının maddi kanıtı niteliğinde[31]. Bir başka perspektiften, yani bilişsel antropoloji ve postyapısalcı felsefe üzerinden hareket eden Pierre Levy ise bilgisayarlar ve bilgisayar ağlarının "ortak zekâ"nın ortaya çıkmasını sağlayan alanlar olduğunu savunuyor. Eugene Provenzo'ya göre Douglas Engelbart gibi erken dönem bilgisayarın öncülerinden sayılan kişilerden esinlenen Levy "öz-bilgi ve kolektif düşünceyi birleştirip bunun kapsamını genişleten" yeni bir hümanizmi savunmaktadır[32]. Levy'ye göre *cogito*'nun (düşünüyorum) tekil olduğu Dekartçı alandan kolektif ve çoğul haline (*cogitamus* – düşünüyoruz) geçiş yaşıyoruz:

> Ortak zekâ nedir? Ortak zeka, sürekli olarak geliştirilen, gerçek zamanla koordineli, evrensel olarak dağıtılmış zekâdır ve vasıfların etkin bir şekilde mobilizasyonuyla sonuçlanır ... Ortak zekânın temeli ve hedefi fetişleşmiş veya varlığı gerçek kabul edilmiş cemaatlerin kültünden ziyade bireylerin kapasitelerinin geliştirilmesinin iki taraflı olarak tanınması ve daha da zenginleştirilmesidir[33].

Kelly gibi Levy de argümanını, dijitalleşmeye dair egemen söylemi belirleyen rekabet ve esnekliğe dair yaygın retorik üzerinden oluşturuyor: "Ne kadar akıllı, açık fikirli, hayal gücüne sahip, inisiyatif alan ve hızlı cevap verebilen cemaatler kurabilirsek, çok rekabetçi bir ortamda başarılı olmayı o kadar garanti altına alırız."[34] Levy'ye göre dijital ekonomi, zekânın otomasyon tarafından tamamen kontrol altına alınması diye bir ihtimalin olmamasını öne çıkarıyor: işçileri fabrikadan atan sibernetiğin ilk dalgasının aksine, bilgisayar ağları bilgi ekonomisinde değerin yegâne yaratıcısı insan zekâsının biricik değerini vurgular. Levy'ye göre ekonomi giderek yaratıcı öznelliklerin üretimine dayalı olduğu için, bu üretimin yeni bir hümanizmi ortaya çıkarması oldukça muhtemeldir ve bu hümanizma da insanın yaratıcı potansiyelinin yeni bir merkezi yanı olarak göze çarpar.

Özellikle de Kelly'nin argümanında, "arı kovanı zihni" ve kendi kendini örgütleyen serbest piyasa olarak İnternet gibi fikirleri, kapitalist lafıgüzaf diye göz ardı etmek kolay olmuştur. Dijital kapitalistlerin yüksek teknoloji endüstrilerinde çalışma koşullarının gerçekliklerine tamamen duyarsız olmasından rahatsız olmamak elde değil. İşçiler, silikon çipi üreten fabrikaların zehirli dünyası veya America Online'ın elektronik "sweatshop" denilen, gerek teknik işin gerekse işçinin değerinin hızla azaldığı çok kötü koşullarda çalışmakta[35]. Net'in hem içindeki hem dışındaki kültürel üretim ve gayri maddi emeğin kolektif olduğu fikrine, yüksek teknoloji sektörünün elitlerinin (digerati) idealist zırvalarını da yeniden üretmeden nasıl bağlı kalabiliriz?

Basit bir gözlemle başlayalım: siberkültürel düşüncenin kendi kendine örgütlenen kolektif aklı, ağ içindeki gayri maddi emeğin varlığını yakalıyor ama sermayenin işlevlerini de nötrleştiriyor. Sonuç itibarıyla sermaye, kolektif aklın cisimleştiği doğal olmayan ortam. Ağ şeklindeki aklın kolektif boyutunu, kapitalist gelişmenin spesifik bir

31 Bkz. Kevin Kelly, *Out of Control* (Reading, Mass.: Addison Wesley,1994).
32 Eugene Provenzo, foreword to Pierre Levy, *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace* (New York: Plenum, 1995), viii.
33 Levy, *Collective Intelligence*, 13.
34 A.g.e 1.
35 Bkz. Little Red Henski, "Insider Report from UUNET", içinde Bosma v.d.., *Readme!* 189–91.

momentumunun bir parçası olarak anlamak gerekir. Gramsci sonrası Marksist düşünceyle ilişkili İtalyan yazarlar sürekli olarak bu ilişkiye, fabrika sonrası dönemde emeğin geçirdiği başkalaşıma odaklanmak suretiyle yaklaştı. Kendi kendini örgütleyen "kolektif akıl" fikri, İtalyan Marksistlerin temel kavramlarından "genel akıl" gibi tekinsiz ki "genel akıl" aslında Marx'ın *Grundrisse* adlı eserinde asıl ifade edildiği haliyle değil, daha çok bu kitabın ruhundan "çıkarılan" bir kavram. "Kolektif akıl" ya da "arı kovanı zihni", "genel akıl" kavramının ruhunu kısmen yakalıyor ancak bu kavramın sermayeyle ilişkisine dair otonomistlerin eleştirel teorik yaklaşımını ortadan kaldırıyor.

Otonomistlerin favori metni *Grundrisse*'de ve özellikle de "Makineler Hakkkında Fragman" başlıklı kısımda Marx şu argümanda bulunuyor: "bilgi- ayrıcalıklı olmasa da özellikle bilimsel bilgi- tam da üretimden özerkliği sayesinde temel üretici güç halini alıyor ve dolayısıyla tekrara dayalı, parçalara ayrılmış ürünü bir tortu haline getiriyor. İşte burada karşımızda, makinelerin otomatik sistemlerinde tekrar hayata dönen bilgi var"[36]. "Fragmanın" canlı sayfalarında, 1960 ve 70'lerdeki toplumsal hareketlerin ortodoks *Kapital* yorumlarına tercih ettiği *Grundrisse*'nin diğer Marx'ı, sanayi makineleri sistemini metal ve bedenden oluşan feci bir canavar olarak tanımlıyor:

> "Üretim süreci, meselenin ana unsuru olarak emek tarafından domine edilen bir süreç olma anlamında artık bir emek süreci değil. Emek artık mekanik sistemin farklı bölgelerinde ayrı ayrı yaşayan işçilerin arasına dağılmış bilinçli bir organ. Sistemin sadece bir bağlantısı olarak bütün makine sürecine tabi durumda ve sistemin birliği yaşayan işçilerde değil yaşayan (aktif) makinede bulunuyor ve makine, güçlü bir organizma olarak bireyin önemsiz eylemleri karşısında duruyor[37].

İtalyan otonomistler işte bu sayfalardan "genel zekâ" kavramını "toplumsal üretimin merkezini oluşturan bilgiler toplamı" şeklinde çıkardı[38]. Ancak Marx'ın orijinal formülasyonunun aksine otonomistler, genel zekâya dair cehennemi anımsatan modernist imgelemden kaçındılar. Onlara göre Marx, genel zekâyı (yahut temel üretici güç olarak bilgiyi) tamamen sabit sermaye ile özdeşleştirmişti ve dolayısıyla genel zekânın makinelerin birbiriyle eklemlenmesini dolayımlayan somut öznelerden bağımsız bir şekilde var olamayacağı gerçeğini ihmal etmişti. Genel zekâ, sabit sermaye (makineler) *ve* canlı emeğin (işçiler) eklemlenmiş halidir. İnternet ve genel olarak bilgisayar ağlarını en son makineler olarak – sabit sermayenin görünen son hali – görürsek, işte o zaman genel zekânın bugün hala iyi durumda ve hayatta olduğunu hayal etmek de zor olmayacaktır.

Ne var ki otonomistler, genel zekâyı, sanayi sonrası toplumun kalbindeki insanlar ve makinelerin bir toplamı olarak tanımlamaktan vazgeçmedi. Eğer durum böyle olsaydı, Marxist metal ve beden canavar metaforunu, makinelerden oluşan sistemin(ve haliyle kapitalist üretimin) çalışması için bilgisayarların insanları kullandığı, dünyayı saran bir ağ şeklinde güncellemek gerekirdi. Bu Marksist tanımlamanın görsel gücünün güncellenmiş haline bakıldığında karşımıza şunlar çıkıyor: hackerların hareketsiz bedenleri-

36 Paolo Virno, "Notes on the General Intellect," içinde *Marxism beyond Marxism* 266.
37 Karl Marx, *Grundrisse* (London: Penguin, 1973), 693.
38 Paolo Virno, "Notes on the General Intellect," içinde *Marxism beyond Marxism*, 266.

nin siberpunk görünümleri, kendilerini matrix'e göbekten bağlayan kablolara benzeyen elektrotlar, yaşayan ve çok güçlü bir siberaleme yapılmış eklemeler. Sinemadaki özel efektlere dair çılgınlık dışında *The Matrix*'in gişe başarısı da karşılaştığımız mutasyona dair paranoyakça yorumların ne kadar popüler olduğunu doğruluyor.

Bu tanımlamada ima edilen hümanizmaya otonomistler 'kitlesel entelektüellik', yani genel zekânın belirleyici eklemlenmesi işlevine sahip canlı emek fikriyle karşı çıktı. Bir toplumsal beden ve bir bütün olarak kitle zekasallığı 'yaşayan öznelerin birbirinden ayrılamaz bilgilerinin ve dilsel işbirliklerinin bulunduğu havuzdur ... Bilginin önemli bir kısmı makinelere aktarılamaz ... Bu nitelikte bir bilgi, emek gücünün doğrudan etkileşimi sonucu vücut bulur'.[39] Virno'nun da belirttiği gibi kitle zekâsallığı, bilgi işçilerinin çeşitli rolleriyle alakalı olmaktan çok, "post-Fordist dönemdeki bütün toplumsal emek gücünün doğrudan bir niteliği ve özel bir işareti"[40] niteliğinde.

Hem işletme literatürü hem de Marksist teoride ortak zekânın çok fazla gündemde olması, bilgi toplumlarında emeğin niteliğine dair ortak sezginin bir sonucu olarak görülebilir. Bilgi emeği içkin bir şekilde kolektiftir ve her zaman bilginin kolektif ve toplumsal üretiminin bir sonucudur[41]. Sermayenin sorunu, bu bol ancak kısmen de takip edilmesi çok kolay olmayan alandan mümkün olduğunca değer elde etmektir [otonomistlerin diliyle değerleme (*valorize*)].

O halde kolektif emek bilgi endüstrisinde çalışanlarla ilgili değil ancak istihdamla da ilgili değil. Emeğin kolektif tarafının kabul edilmesi, emek ve istihdamın aynı şey olduğunun reddedilmesini ima eder ki bunu zaten Marx da dile getirmiş ve aynı nokta feminizmin yanı sıra Gramsci sonrası otonomi düşüncesince de vurgulanmıştı[42]. Emek ücretli emekle aynı şey değil. Böylesi bir anlayış sayesinde, endüstrileşmiş ülkelerdeki hükümetlerin işsiz kişiyi aşırı derecede tepeden bakılan, itilip kakılan nesnelere çeviren tavrındaki sinsi işsizlik söyleminin bir kısmını reddedebiliriz (Ne iş varsa yapın yoksa ….) . Çoğu zaman işsizler sadece ismen öyle. Halbuki gerçekte 'masa altı' ekonomisinin zor ve düşük ücretli koşullarında çalışıyorlar ki bunun bir kısmı da medya endüstrilerinde gerçekleşiyor[43]. Emeğin istihdamla aynı şey olmadığını vurgulamak aynı zamanda özgür ve duygulanımsal kültürel emeğin hem eski hem de yeni medya endüstrileri için ne kadar önemli olduğunu kabul etmek demektir.

Kısa Ömürlü Metalar ve Bedava Emek

Kültürel ve duygulanımsal emekle olan ilişkileri açısından eski ve yeni medya alanında hem bir süreklilik hem de kopuş söz konusudur. Üretken özneler olarak hem eski hem yeni medyanın kullanıcılarına bağlı olmaları açısından bir süreklilik söz konusu. Farklılık ise hem üretim tarzında hem de iktidar/bilgi sarmalının işlemesi açısından göze

39 A.g.e 270.
40 A.g.e 271.
41 Bkz. Lazzarato, "New Forms of Production," içinde Bosma vd , *Readme!* 159–66; ve Tessa Morris-Suzuki, "Robots and Capitalism," *Cutting Edge* içinde, 13–27.
42 Bkz. Toni Negri, "Back to the Future," Bosma v.d. içinde, *Readme!* 181–86; ve Haraway, *Simians, Cyborgs, Women*.
43 Andrew Ross, *Real Love: In Pursuit of Cultural Justice* (Londra: Routledge, 1998).

çarpıyor. Örneğin televizyon endüstrisi, farklı ulusal tarihleri olmasına rağmen görece muhafazakâr bir sektör. Burada halen birkaç yerleşik oyuncunun yönettiği ve yazarların, yapımcıların, menajerlerin, teknisyenlerin belirli rollerinin olduğu bir endüstriden bahsediyoruz. Ulusal kimliklerin inşasında kullanılan bir teknoloji olarak televizyonun tarihsel mirası, onu bir yandan da toplum gözünde daha sorgulanabilir kılıyor.

Ancak bu, eski medyanın ücretsiz emekten faydalanmadığı anlamına gelmiyor. Örneğin televizyon ve yazılı medya, izleyici ve okuyucularının ücretsiz emeğinden fazlaca faydalanır ama bir yandan da hem ekonomik örgütlenme hem de ahlaki yargılama açısından özellikle okuyucu kitlesinin katkısını sıkı bir şekilde yapılandırma eğilimi gösterir. Gerçek hayat televizyon deneyimlerinin maliyeti ise çoğu zaman aşırı miktarda ahlakçı bir felaket tellallığı oluyor: suçlular otobanda kol geziyor ve onları ancak polisin sert tutumu durduruyor; çılgın gençlerde kendilerine saygı yok ve sevgiye ihtiyaçları var. Bunlar İnternet'te olmuyorsa, neden o zaman İnternet, savunucularının iddia ettiği gibi dengesi şaşmış, keyifli kültürel üretimin gerçekleştiği mutlu bir ada değil?

Böylesi sorulara dair en açık cevap, suçu İnternet'in ticarileşmesine atan İnternetin erken dönem kullanıcılarına kendiliğinden verilmiş oldu. Richard Barbrook'un 'armağan ekonomisi' olarak tanımladığı bir değişim ekonomisi konumundaki İnternet'in serbest ekonomisinin sekteye uğramasından elektronik ticaret ve siberuzamın yavaş yavaş özelleştirilmesi sorumlu tutuluyordu[44]. Gerçekten de İnternet belki de şimdikinden farklı bir yer olabilirdi. Ancak ne var ki kapitalizmin, kendi örgütsel yapısı için olmazsa olmaz konumundaki ağın sonsuza dek dışında kalabileceğini düşünmek neredeyse mümkün değil.

Sermaye ve İnternet arasındaki bariz arayüzun sonucu kapitalist üretim mantığının hızlanmasının emarelerini tamamıyla gösteren dijital bir ekonomi. Bir taraftan İnternet henüz istikrara kavuşmamış olabilir ancak dijital ekonominin geç dönem kapitalist toplumlardaki en hızlı ve en görünür üretim alanı olduğu da inkar edilemez. Yeni ürünler ve yeni trendler insana neredeyse kaygı veren bir hızda arka arkaya piyasaya çıkıyor. Sonuç olarak bu platform, ekipman ve bilginizi ve muhtemelen de çalışanlarınızı her yıl veya buna yakın aralıklarla yenilemeniz gereken bir işletme gibi çalışıyor.

Bir noktada dijital ekonominin hızı, planlı eskime sürecinin iyiden iyiye hızlanan ritmi ve (çoğunlukla) 'gayrı maddi' ürünlere bağlı olması durumu, özünün emekten ziyade (sanki birbirinden ayrılabilirmiş gibi) anlam (ya da yokluğu) olduğu söylenen metaların değişen statüsüne dair postmodern sezgiyle uyumlu görünüyordu[45]. O halde İnternet'in gerçekliğin kaybolmasına yol açtığına dair sürekli gündeme gelen şikâyet, hem 'gerçek hayat'a dair insani kaygılarda hem de türü değiştirilmiş metanın postmodern nihilizminde yatıyor[46]. Hipergerçeklik insanlığın olmadığı topluma dair hümanist kabusu, yani temsil alanının giderek ele geçirilmesi durumunu doğruluyor. Netteki metalar maddi değil ve 'gerçek' sosyal ihtiyaçların sınırlarıyla ilgili olarak düşünülecek olursa çok fazla (bir sürü web sitesi ve bir dolu gürültü var).

44 Bkz. Barbrook, "The High-Tech Gift Economy."

45 Jean-François Lyotard'ın *The Postmodern Condition* adlı eseri de entelektüel emeğinden ziyade genelde *bilgi* ile ilgilidir. Ancak yine de geç dönem kapitalizm içerisinde emeğin yeniden örgütlenmesine dair faydalı bir kavramsallaşma sunmaktadır. Bkz. Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, çev. Geoff Bennington and Brian Massumi (Minneapolis:University of Minnesota Press, 1989).

46 Bkz. Arthur Kroker ve Michael A. Weinstein, *Data Trash: The Theory of the Virtual Class* (New York: St. Martin's, 1994).

Ancak metanın yok oluşu maddi bir yok oluş değil. Daha ziyade metanın kendisini üreten emeğin niteliğine görünür bir şekilde tabii olması söz konusu. Bu anlamda meta ortadan kaybolmuyor. Daha çok metanın giderek kısa ömürlü hale gelmesi durumuyla karşı karşıyayız. Metanın kullanımda kalma süresi iyice sıkışıyor ve meta bir ürün olmaktan çok bir süreç halini alıyor. Sürekli, yaratıcı ve yenilikçi emeğin piyasa değerinin temeli olması açısından rolü dijital ekonomi için hayati konumda. Değerlenme (parasal değerin üretilmesi) süreci, kelimenin tam anlamıyla metayı hayata geçiren emeğin değerinin ön plana çıkarılmasıyla meydana geliyor.

Bence dijital ekonomi, metanın toplumsal ortamdaki anlamı alıp tamamıyla parçaladığına dair postmodern varsayıma meydan okuyor. Özelde İnternet, sürekliliğe dayalı, güncellenebilir işten değer elde etmekle alakalı ve oldukça da emek yoğun bir ortam. İyi bir web sitesi yapmanız yeterli değil. Sitenize yönelik ilgiyi sabit tutmanız için bu alanı güncellemeniz ve sitenin güncel olanın gerisinde kalması durumuyla mücadele etmeniz gerekir. Dahası, programcıların, tasarımcıların ve işçilerin kolektif emeğiyle yürütülen, güncellenebilir ekipmanınız (genel zekâ her zaman insanların ve insanların makinelerinin bir toplamıdır) olmalı. Üretimin hızı öyle bir noktaya geldi ki sanki metalar kelimenin tam anlamıyla yarı saydam nesneler halini almış durumda. Metalar yok olmaktan çok transparan hale geliyor ve onları üretip ayakta tutan emeğe ne kadar bağlı oldukları net bir şekilde görülüyor. Başarılı bir web sitesinin arkasından bize görünen tasarımcılar ve programcıların emeği ve yine kullanıcılarının siteye tekrar gelmesini sağlayan ürünün arkasında da o emeğin görüntüsü var. O halde meta, ancak onu meydana getiren emek kadar iyi oluyor.

Sonuç olarak İnternet'in bir mecra olarak sürdürülebilirliği tonlarca emeğe bağlı ve daha önce de söylediğimiz gibi bu istihdamla aynı şey değil. Üstelik bu emeğin ancak bir kısmının bedeli, kaprisli risk sermayesi tarafından karşılanıyor. İnternet'i bir bütün olarak (e-posta listesi trafiğinden web sitelerine ve altyapı sorunlarına kadar) ayakta tutan inanılmaz emeğin önemli bir kısmının ücretsiz emek olduğunu tahmin edebiliriz.

Ne var ki ücretsiz emek illa ki sömürülen emek anlamına gelmiyor. Erken dönem sanal cemaatlerde bize emeğin gerçekten de özgür olduğu söyleniyor: bir cemaat kurmaya dair emeğin bedeli çok büyük finansal ödüllerle karşılanmasa da iletişim ve bilgi alışverişinin getirdiği zevk karşılığında emek ücretsiz olarak sunuluyordu ve bu nedenle üstten dayatılmaktan çok özgür ve zevkliydi. Bilgi, İnternet'in erken dönem sakinlerinin de takdir ettiği bir çabuklukla ve dolayımlama olmaksızın, üyelerin isteklerine cevap olarak sanal ortamda paylaşılıyordu. Biraz haksız bir şekilde orta sınıf perspektifine sahip olmakla suçlanan Howard Rheingold'un kitabı, Net-turistlerin Net-öncülerine henüz üstün gelmediği eski İnternet'in o çok güzel zamanlarının hikâyesini en iyi anlatan çalışma[47].

Dijital çağa dair literatüre bakıldığında İnternet'i ayakta tutan ücretsiz bir emek olduğu noktasının pek çok kişi tarafından kabul edildiğini görürsünüz. Kullanıcı emeği kavramı, İnternet ekonomisinin oldukça oynak yapısına rağmen (dün cemaat demek olan İnternet bugün portal anlamında ve kim bilir yarın ne olacak) İnternet'e dair farklı farklı heves ve modalar içerisinde süreklilik barındıran ideolojik ve maddi bir merkeziyete sa-

47 Bkz. Howard Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* (New York: Harper Perennials, 1994).

hip. Howard Rheingold ve Richard Hudson gibi normalde hiç anlaşamayan yorumcular, bir noktada hemfikir: en iyi web sitesini yaratmanın ve web ortamında canlı kalmanın en iyi yolu, sitenizi sadece erişim açısından değil, kullanıcıların siteyi bir şekilde kurmaya devam etmesi açısından da uygun bir platforma çevirmekten geçer[48]. Site kullanıcıları, kendi emekleri aracılığıyla siteyi canlı tutarlar; siteye sürekli erişim sağlamak için zaman harcarlar (ve böylece reklam almak), mesajlarını yazarlar, sohbet ederler ve bazen de sitenin ana ortaklarından birisi halini alırlar. AOL'yi ayakta tutan 15 bin kişiden sadece az bir kısmı siteye yüzünü çevirirken geri kalan kullanıcılar siteyi terk etmedi. Öyle görünüyor ki bu, ticarileşme üzerinden üzerinde çalışılabilecek ancak tamamen değiştirilemeyecek İnternet'e özgü bir özellik. İnternet gezginlerinin ücretsiz emeğine dayanan 'açık kaynak kodu' hareketi de dijital ekonomideki bu yapısal trende dair bir başka kanıt.

Kullanıcıların emeğinin posta listeleri ve web sitelerine kıyasla açık kaynak kodu hareketinde daha fazla dikkat çekmesi, İnternet tartışmalarının ilginç bir özelliği ve biraz da bu tartışmaların erkek bakış açısıyla şekillenmiş olmasının göstergesi. Bu bir taraftan, dijital ekonomide emeğe erkeksi bir bakış açısıyla yaklaşan alakanın sürekliliğine ihanet anlamına geliyor: bir işletim sistemi yazıyor olmak, AOL için bedava sohbet etmeye göre hala daha elverişli. Üstelik bu durum, 1996 yılında gönüllülerin sayıca zirveye ulaşmış olması ve otuz milyondan fazla 'cemaat lideri'nin AOL'ye ayda en az 7 milyon dolar kazandırmasına rağmen böyleydi[49]. Bu duruma karşın açık kaynak kodu hareketi, yukarıda tanımlanan dağınık vaziyetteki kullanıcı emeğinden daha fazla dikkat çekti. Bunu incelemek söz konusu gerçekliğin portallar ya da son zamanların havalı terimi sanal cemaatlerden daha fazla uzun yaşayacağını düşündüğüm için değil, ortaya çıkardığı tartışmalar ve genel olarak dijital ekonomiyle olan bağlantısı açısından önemli.

Açık kod hareketi, İnternet'in teknik açıdan gelişimine önemli ölçüde katkı yapan o eski kopya ve ücretsiz yazılım geleneğinin bir varyasyonu. Ücretsiz yazılım bir yandan ücretsiz dağıtılıyor ancak Microsoft gibi yazılım devlerine karşı kopya yazılım modelini alternatif olarak desteklemesi açısından kullanıcının üreticiye az bir meblağ iletmesine dair "ahlaki" bir yükümlülük anlamı da ima ediyor. *Açık kod* "bir programın altyapısındaki kodun – kaynak kodu ya da değerli kod – değiştirilmek ve sınırsızca tekrar dağıtılmak üzere tanımı gereği ücretsiz olarak insanlara verildiği yazılım modeli"ne[50] verilen ad.

48 Howard Rheingold, "My Experience with Electric Minds," Bosma v.d. içinde, *Readme!* 147–50. Ayrıca bkz. David Hudson, *Rewired: A Brief (and Opinionated) Net History* (Indianapolis: Macmillan Technical Publishing, 1997). Net'in genişlemesi, farklı gelir getirici stratejiler benimseyen farklı türde üreticilere bağlıdır: bazı kişiler daha geleneksel finansal destek kullanırken (hibe, kamu sektörünün çeşitli alanları, geleneksel medya şirketlerindeki şirket içi İnternet birimleri, işletmelerin geleneksel reklam biçimleriyle masrafları karşılanan İnternet sayfaları) bazı kişiler de sayfalarına ilgi duyulmasını sağlayıp daha sonra profileni ya da reklam alanine satma (freelance web üretimi) yoluna gidebilir). Kimileri de e-ticaretin farklı yanları üzerinden değerlemeye dair yenilikçi stratejilere başvurabilir.

49 Bkz. Margonelli, "Inside AOL's 'Cyber-Sweatshop.'"

50 Andrew Leonard, "Open Season," *Wired*, May 1999, 140. Açık kod, İnternet kullanıcılarının 1994 öncesinde sahip olduğu birtakım yeterliliklere kadar uzanıyor. Net kullanıcılarının çoğunun genelde bilgisayar uzmanı olduğu zamanlarda, bu mecranın yazılım yapısı farklı teknik vasıflar arasında kesintisiz bir etkileşim aracılığıyla geliştirilmekteydi. Bu gelenek bugün hala İnternet Engineering Task Force (IETF) gibi Net'in teknik altyapısına dair çok önemli kararlar almakla sorumlu yapılarda bugün hala kullanılmakta. Her ne kadar IETF'nin tabi olduğu bir dizi profesyonel komiteler olsa da bu kurumun pekçok sorumluluğu var ve katılmak isteyen herkese açık. Ücretsiz yazılım hareketi uzun bir geleneğe dayanır ama son dönemde özgür yazılım veya "copyleft" hareketi ile ücretsiz yazılımı bir işletme teklifine çevirmek gibi daha pragmatik çaba niteliğindeki açık kod hareketi arasındaki polemikler nedeniyle bölünmüş durumda. Söz konusu tartışmalar için bkz. www.gnu.org ve www.salonmag.com.

İdealist ve çok az kişiyle sınırlı bir model olmanın ötesinde açık kod hareketi medya ve finans çevrelerinden çok ilgi çekti. Açık kod web sunucusu Apache, kamuya açık sunucuların yarıdan fazlası için kullanılan Web-sunucusu programı' konumunda.[51] Risk sermayedarları, 1999 yılında fellik fellik açık kod toplantılarına giderdi çünkü yüksek teknoloji sektörünün seçkinleri, onlara açık kod hareketinin bir zorunluluk olduğunu söylemekteydi zira "açık kod geliştirme cemaatinin yaptıklarından – neredeyse o an çözülen kod sorunları, Net'in dağıtılmış entelektüel kaynakları, giderek genişleyen açık-kod temeli – faydalanmak için açık kod tarzında gidilmesi gerekiyordu"[52]. Cygnus gibi açık kod şirketleri piyasayı şu konuda ikna etti: kâr etmek için kodunuzu tescillemeye ihtiyaç yok. Kodunuz ücretsiz olabilir ama teknolojik destek, paketleme, kurulum yazılımı, düzenli olarak üst modele geçme adımları, ofis uygulamaları ve donanım ücretsiz olmayacaktır.

1998'de Netscape açık kod yolunu seçtikten sonra bilgisayar meraklılarını araç çubuğunu incelemeye, sorunları gidermeye, paketi iyileştirmeye ve tekrar dağıtmaya davet ettiğinde, konu uzmanlarının içinde olduğu posta listeleri, bu adımın sonuçlarına dair fikir teatisinde bulundu.[53] Netscape'in attığı bu adım, dijital ekonominin kendine özgü doğasıyla ilgili tartışmayı da alevlendirdi. Bunu İnternet "armağan ekonomisi" geleneği içerisinde şeklinde mi okumalıydı? Yoksa dijital sermaye açık kod hareketini tam da o geleneğe karşı çalıyor muydu? Richard Barbrook, Netscape'in bu adımını, mecranın mimarisine içkin iktidarın bir işareti olarak selamladı:

> Net'in teknik ve sosyal yapısı, bu platformun katılımcıları arasında açık işbirliğini teşvik etmek için geliştirildi. Gündelik bir aktivite olarak kullanıcılar bu sistemi beraber kuruyorlar. "Etkileşimli faaliyet" içerisine giren kullanıcılar epostalar gönderip, çeşitli listelere katılıyor, haber gruplarına katkıda bulunuyor, online konferanslara katılıyor ve İnternet sitesi üretiyorlar … Telif hakkı koruması olmaksızın, enformasyon kullanıcıların ihtiyaçlarına uyacak biçimde serbest bir şekilde uyarlanabilir. Yüksek teknolojiye dayalı armağan ekonomisinde insanlar başarılı bir şekilde değerlendirme, karşılaştırma ve işbirliğine dayalı açık bir toplumsal süreç içinde beraber çalışabiliyor[54].

Ancak John Horvarth bu düşünceye katılmıyordu. Ona göre İnternet'teki "bedava şeyler", "sizi ya başka bir şeye bağlayıp bırakan ya da nette daha fazla vakit harcamanıza neden olan bir ürün. Sonuç olarak erişim kişileri ve telekomların amacı, yaptıkları ne olursa olsun, kullanıcıların nette olabildiğince zaman harcamasını sağlamak. Yani amaç,

51 Leonard, "Open Season."

52 A.g.e 142.

53 Meyvalarını daha sonra toplayabilmek adına bilgisayar endüstrisinde ürününüzü öylece vermek zorunda kalmanız alışıldık bir durum. John Perry Barlow'un da belirttiği gibi "Tanınırlık, bilişim dünyasında önemli bir varlık. Ürününüz için talep yaratmanın en iyi yolu bazen ürünü bedava vermekten geçebilir." Bkz. "Selling Wine without Bottles: The Economy of Mind on the Global Net," içinde *High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyberspace*, Der. Peter Ludlow (Cambridge:MIT Press, 1996), 23. Örneğin Apple okullara bedava bilgisayar dağıtmıştır ve bu her ne kadar tamamen belirleyici olmasa da okullarda ısrarla Apple kullanımında bir etkiye sahip olmuştur. MS-Dos IBM bilgisayarlarla bedava gelmiştir.

54 Barbrook, "The High-Tech Gift Economy," 135–36.

sizin geniş bant tüketmenizden başka bir şey değil".[55] Horvarth'a göre Netscape'in attığı adım, İnternet'te armağan ekonomisinin sürekliliğinden ziyade, tam da Netscape'in temsil ettiği büyük balıklara karşı hayatta kalmak açısından bedava ve kopya yazılımın hayati konuma sahip olduğu bağımsız üreticilere yönelik bir tehdit niteliğinde:

> Bedava ve kopya yazılım, çoğu bireylerden oluşan küçük üreticilerin büyük balıkların insanı ezip geçen etkilerini kısmen azaltabilmesini sağlayan araçlar. Ve şimdi de bu ezip geçici etkiler, doğrudan bu alana doğru ilerliyor. Netscape'e (sic) gelecek olursak, böylesi bir adım ticari anlamda akla yatıyor ve yazılım geliştirilmesi alanında çalışanlar için sorun anlamına geliyor. Şirket için 1997'nin son çeyreği çok iyi geçmedi ve zaten işten çıkarma yaşanacağına dair bir hava vardı. İstihdamı kesmek söz konusu olduğunda, kopya yazılımcıların ve kodla uğraşma hobisine sahip insanların ürününüzü alıp geliştirmesinden daha iyi ne olabilir ki? Netscape için şimdiki mesele, kârların garanti altına alınması için bu kopya yazılım ustalarını disiplin altına almak.[56]

Netscape'te yaşanan işten çıkarmaları Barbrook'un armağan ekonomisinin iyimserliğine karşı düşünmek çekici gelse de, açık kaynak hareketi gibi "idealist" hareketlerle risk sermayesinin açık kaynak şirketlerine dair çılgınlığına bakmanın daha üretken yolları olabilir[57]. Açık kaynak sorunu, önceki zamanlara dair otantik bir anın birleştirilmesinden ziyade dijital ekonominin özgürce ve bedava sağlanan emeğe aşırı derecede bağlı olmasını temsil ediyor. Buna AOL sanal cemaat liderleri, açık kaynak kodu programcıları, amatör web tasarımcıları, posta listesi editörleri, yalnızca işin getirdiği heyecan ve dijital işin şüphe götürür cazibeli yanları nedeniyle "kapuçino için çalışmaya gönüllü" Net köleleri de dahil[58].

Bu neredeyse bağımlılık halini almış durum, geç dönem kapitalizm için temel nitelikteki değer üretim süreçlerinin bir parçası. Yani böylesi süreçler sermayenin dışında üretilip daha sonra sermaye tarafından temellük edilmiyor. Sermaye ve emek arasındaki ilişkinin birbirini karşılıklı biçimde oluşturduğu ve Fordizmin de krizi sırasında dolaşık biçimde iç içe geçen emek sermaye ilişkisinin karmaşık tarihinin bir sonucu. Özgür emek geç dönem kapitalizme içkin emeğin bir arzusu ve geç kapitalizm de özgür emeği hem ayakta tutan *hem de* tüketen sistem. Geç dönem kapitalizm, kendisini yeniden üretme araçlarını seçici ama bir o kadar da geniş bir şekilde elemek suretiyle (İnternet startuplarının tükenme sendromlarından kültürel ekonomide sömürülme ve farklı cezalandırma yöntemleriyle) özgür emeği tüketiyor. Geç kapitalizm hiçbir şeyi temellük etmiyor;

55 John Horvarth, "Freeware Capitalism," *Nettime*, 5 Şubat 1998.

56 A.g.e

57 Netscape pek çok bilgisayar şirketi gibi işe başlamıştır. Kurucusu Marc Andreessen Cenevre'deki CERN laboratuvarında *World Wide Web'in* yapısını geliştiren original grubun bir parçasıydı. Pek çok diğer başarılı bilgisayar girişimcisi gibi adres çubuğunu devletin fon sağladığı araştırmalarla geliştirmiş ve sonrasında da kendi şirketini kurmuştur. Netscape yine aynı şekilde bilgisayar endüstrisinin ekonomik süreçlerini aşan ilk şirket olmuştur. Hatta Net üzerinde dükkan açan ilk başarılı şirkettir. Bu anlamda Netscape bilgisayar endüstrisinin Net'te karşılaştığı problemlerin bazılarını örneklemektedir ve bu bakımdan dijital ekonomiye dair yaygın iddiaları değerlendirmek açısından iyi bir başlangıç noktası teşkil eder.

58 Ross, *Real Love.*

kendi emek gücünün yanı sıra kültürel ve duygulanımsal üretimini besliyor, sömürüyor ve tüketiyor. Bu anlamda Net'in dijital ekonomisini geç dönem kapitalizminin ağ ekonomisinden net bir şekilde ayırmak teknik olarak mümkün değil. Özellikle 1994 yılından bu yana İnternet sürekli ve de eş zamanlı olarak hem armağan ekonomisi *hem de* ileri kapitalist ekonomidir. *Wired* ekibinin de örnek teşkil ettiği neoliberallerin yanılgısı ise, bu birlikteliği sorunsuz ve iyi kalpli bir birliktelik olarak görmelerinde yatıyor.

Daha önce de söylediğim gibi, bu süreçler dijital ekonominin en bilinçli emekçileriyle sınırlı olmanın ötesinde. Bunlar, İnternet ve ötesine yayılmış karmaşık bir kültürel ekonominin bir parçası. İnternet'in öncü günlerinden "risk sermayesi" günlerine geçiş bu mekanizmaları etkilemekten çok yoğunlaştırmış ve finansal sermayeye bağlamışa benziyor. Bu durum hiçbir yerde, *World Wide Web*'in son dönemdeki gelişmesinden daha açık değil.

Yeni Web

1999 kışında yine o kısa süreli iddialarına benzeyen bir şekilde *Wired* dergisi, eski webin öldüğünü duyurdu: Eski web işsiz, hayalperest ve put kırıcıların kendilerini yeniden icat etmek üzere gittiği bir yerdi … Yeni web bilmediğin işlerle ilgilenip başarısız olmakla değil, televizyon ve webin aynı dijital ağlardan dağıtıldığı güne hazırlanmakla ilgili bir şey."[59]

Yeni web büyük oyuncuların yanında izleyiciyi çalıştırmaya dair yeni yöntemlerden meydana geliyor. Öncü günlerinin ardından "yeni web"de televizyon ve webin ortak oldukları şeyde birleştiğini görüyoruz. Her ikisi de "gerçek hayat hikâyeleri" adı altında kültürel emek sağlayıcısı olarak seyircilere ve kullanıcılara bağlı. Web temelli medya şirketi Oxygen'in yöneticisi Gerry Laybourne'ün aklında "Ne düşünüyorsunuz?" adında, web'e konmuş hikayelerden yola çıkan ve gerçekliğe dayalı bir şov yayınlamak var çünkü "hayatlarımızda her gün komik şeyler oluyor"[60]. Bayers'in ayrıca belirttiği gibi "üretim gerçekleşinceye kadar, *America's Funniest* adlı şovda da görüldüğü üzere, bu kavram ile Gerry'nin reddettiği çocuksu ton arasındaki farkı görmek kolay değil".[61]

America's Funniest'taki çocuksu ton ve kullanıcının ürettiği içerik arasındaki fark, "yeni web"in daha ciddi doğasından ziyade televizyondaki "halk şovları"nın (talk şov ve sıradan insanların hayatlarını anlatan programlara verilen ad) yerilen ürünlerinde yatıyor. Soyut bir yerden bakacak olursak, halk şovlarının izleyicilerinin yaratıcılığına bağlı olmasıyla web sitelerinin kullanıcılarının yaratıcılığına bağlı olması arasında fark yok. Halk şovları, en pespaye olduklarında bile izleyicilerinin ve gönüllü olarak şova katılanların aktivitelerine bağlı durumda ve bu bağlılık diğer televizyon programlarından daha fazla. Bir bakıma halk şovları imkânsız olanı başarıyor ve postmodern kültürel ekonominin en isteksiz kesiminden parasal değer yaratıyor: pazarlanabilir bir tarz üretmeyenler ve hızlı bilgi ekonomisine girecek kadar vasıflı olmayanlar, bu acıklı durumlarını ortaya koyma kapasiteleri sayesinde parasal değere çevriliyor.

59 Chip Bayers, "Push Comes to Show," *Wired*, Şubat 1999, 113.
60 A.g.e 156
61 A.g.e.

İnternet'teki kültürel ve duygulanımsal üretimle karşılaştırıldığında da halk şovları kapitalizm ve onun emek gücü, yani az gelişmiş Kuzey'in aklı çelinmiş ve işlevsiz vatandaşları arasında farklı bir ilişkiyi kapsıyor. Halk şovlarında izleyicinin emek ve eğlence olarak değerlenmesi her zaman bir bilgi/iktidar ilişkisi içerisinde gerçekleşir ve bu sohbet programlarının katılımcılarının hemen değerlenmesine imkân kılmayacak şekilde olur: herhangi bir dolayımlama olmadan Jerry Springer'ın konuklarından birisini hikâyesini anlatmak üzere televizyona çıkaramazsınız ki böyle bir şey yapmanız durumunda bu gerçekten de kamu spotlarından farksız olur. Sohbet programının konuğu ve değerlenme aygıtı arasına, ahlâki ve iyileştirici bir söylemin yanında daha geleneksel bir kurumsal üretim sistemi aracılığıyla işlevsiz özneleri normalleştiren bir dizi bilgi girmekte. Dolayısıyla performansın ardından konuğa bir takım tavsiyeler verilmesi, soru sorulması, konuğun küçük görülmesi ve hatta hem sunucu hem de izleyici tarafından konuğa zorbalık yapılması gerekir ve bunların tamamı formalite icabı ya da normalleştirici bir ahlâki anlayış adına yapılıyor.

Halk şovları bir yandan da bir ölçek ekonomisinin parçası: her ne kadar bu şovlardan giderek daha fazla olsa da webdeki milyonlarca sayfaya bakıldığında görece az oldukları anlaşılır. Sanki ortada, geleneksel medyanın merkezileşmiş organizasyonu, insanların üretimlerinin parasal değere dönüşmesine izin vermiyormuş gibi bir durum var. Halk şovlarının, öznelerinin taşkın performansları tarafından parçalansa bile bazı ahlâki kodlara ihtiyacı var.

Ancak İnternet'te sorumlulukların, görevlerin ve hakların farklı kanallara yönlendirilip bunlar hakkında birtakım kararlar alınması öyle bir dağıtılmış durumda ki neredeyse her şey (sadomazoşizm, zalimlik, fetişizm ve doğrudan "*nerd*" olmak en azından İnternet'te hedef alınmıyor ya da disiplin altına alınması gereken site muamelesi görmüyor) hoşgörülebiliyor. O halde halk şovları ve başarılı bir web sitesi arasındaki nitel fark, İnternet sitesinin halk şovlarının sömürüye dayalı doğasına kıyasla demokratik eğilimleri olmasından kaynaklanmıyor. Bu fark, halk şovlarında bölgeselleşmeye dair ahlâk temelli söylemsel mekanizması olmasında yatıyor ki böylesi bir ahlâki uygulama, İnternet üzerindeki "aşırı" materyal bolluğu nedeniyle daha da gereksiz ve alakasız kalıyor. Dijital ekonomi ahlâk alanını ancak uzaktan şöyle bir önemser. Dijital ekonominin asıl önemsediği, üretim bolluğunun yanında kültürel ve teknik emekle doğrudan ilişkilenmektir ki bunun sonucu da dağılmış ve diyalektik dışı çelişkidir.

Sonuç

Ücretsiz emeğin geç dönem kapitalist kültürel ekonomi açısından yapısal olduğuna dair hipotezim okuyucuya, yeni ve eski medyanın kültürel ekonomisinin bütünleştirici bir okumasını sunma amacı taşımıyor. Ancak bu varsayımım, bugünlerde Net tartışmasını şekillendiren kategorilerin ötesinde bir düşünme biçimine ihtiyacımız olması halinden kaynaklanıyor ki bu da önemli derecede bir soyutlama gerektiren bir süreç.

Öncelikle meseleye, sermaye olarak İnternet ve sermayenin tezi olarak İnternet arasındaki karşıtlıktan başladım. Bu karşıtlık, daha kolay yapıdaki teknoloji korkusu/teknoloji sevgisi tartışmasından daha zorlayıcı nitelikte. Sorun şu: İnternet sermayenin devamı

mı yoksa bir kopuşu mu temsil ediyor? Makalede de iddia ettiğim üzere bunların her ikisi de geçerli değil. Kopuş ya da yoğunlaşmadan daha ziyade, geç dönem kapitalizmine tamamen içkin ve yaygın bir kültürel ve ekonomik mantığa sahip bir mutasyon söz konusu.

İşte bu bağlamda İnternet'in yapı sökümünü, emeğe karşı son dönem kapitalist mekanizma şeklinde yapmak yeterli değil. Farklı, içkin, düz ama emek, siyaset ve kültür arasındaki ilişkiyi dikkate alan bir yol izlemeye çalıştım. Tabii ki bu modelin ilhamının çoğu, Foucault/Deleuze/Guattari ekseni ve Otonomist İtalyan düşüncesi (Antonio Negri, Maurizio Lazzarato, Paolo Virno, Franco Berardi) arasındaki düşünce alışverişleriyle oluşan Fransız/İtalyan bağlantısına dayanıyor ki bu düşünce alışverişi siyasi mücadele, sürgün ve postendüstriyel toplumun tam ortasında siyasi kovuşturma sonucunda ortaya çıkmıştır (Sonuçta nüfuzlu esnek uzmanlaşma ekolüne dair post-Fordist ekonomi modeli de İtalya'dan gelmişti). Söz konusu düşünce akımı bir taraftan da kendi maddi durumunu, İngilizce temelli mail listeleri ve web sitelerindeki sibernetik zekânın temelini oluşturduğu bir praksisle kazanmıştır.

İçkinliğe, yani toplumsal, kültürel ve siyasi bağlantılarımızın düzlenmesine yönelik bu dönüşün benim için önemli sonuçları var. Negri, Haraway, Deleuze ve Guattari'nin de iddia ettiği gibi, modernist Dekartçı öznenin ontolojisinin yıkılması, postmodern teorinin en sinik örneklerinin sahip olduğu relativizmi üretmek zorunda değil. Aşkınlığın ya da toplumsal dünyayı dışarıdan örgütleyen ilkelerin kaybı, bizi nihilizme ya da iktidarla mücadele açısından strateji yoksunluğuna götürmek zorunda değil.

Bu stratejiler eleştirel teorinin sihriyle ortaya çıkarılamaz. Otonomist İtalyan düşüncesinin muazzam yanılgısının da ortaya koyduğu gibi[62] eleştirel teorinin amacı toplumsal değişimi yönlendirmek üzere kullanılacak stratejiler üzerine kafa yormak değil. Bilakis, kültürel çalışmalar disiplininin de daha açıkça iddia ettiği üzere, eleştirel teori hâlihazırda mevcut olan ve yine hâlihazırda olmakta olan gerek kültürel gerek maddi faaliyetin çizdiği sınırlar üzerinde çalışmakla ilgilidir. Bu anlamda okuduğunuz bu makale, bir teori öne sürmekten çok İnternet literatüründeki ve çevrimiçi alışverişlerdeki bir eğilimi tespit etmekte. Bu eğilim, dijital ekonominin gerçeği değil; tabiatı gereği taraflı bir resim çünkü oldukça karmaşık bir kültürel ve ekonomik olguya dair genel bir perspektif ihtiyacına bağlı kalmaya çalışıyor. Ücretsiz emek, geç dönem sermayenin değişen yapısına dair Marksizmin kutsal gerçeklerinin peşine düşmektense, içinde olduğumuz karmaşık durumun yasını tutmadan, olup biteni kutlamadan, inkâr etmeden ya da bu durumun sentezini yapmadan birtakım hayati derecede önemli çelişkilerin varlığını kabul ediyor. O halde ücretsiz emekte mesele, gerçeklik değerlerinden çok mevcut durumla alakalı olmakla, bir anı yakalama kapasitesiyle ve silikon çağının gerek dışında gerek aralarındaki kör sokaklarda henüz birleşmemiş bir ortak zekânın devam eden oluşumuna katkı sunmaktan geçiyor.

62 Berardi, *La nefasta utopia.*